

Чадаана хоорайнын муниципалдыг автономнуг уруглар сады
«Малышок»

Кожуун чергелиг тыва чугаа сайзырадылгазынын
ажык кичээли
Темазы:
«Кызыл – Тыва республиканын төву»

Кижизидикчи башкы:
Сат Чаяна Владимировна.
23.11.2022ч.

Чадаана- 2022

Ажык кичээлдин темазы: «Кызыл – Тыва республиканын тову»

Сорулгазы: Уругларга Кызыл хоорайның дугайында билиглерин быжыктырар.

Ооредиглиг ажыл-чорудулгазы: Уругларны Тыва Республиканың төвү Кызыл хоорайның онзагай черлери-биле таныштырар.

Сайзырадылгалыг ажыл-чорудулгазы: Уругларга Кызыл хоорайның дугайында билиглерин быжыктырып, шулуктернин дузазы-биле чугаа-домаан сайзырадыр.

Кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазы: Уругларны Тыва Республиканын төвү Кызылды билерин болгаш ынак болурунга кижизидер.

Көргүзүг материалы: Тыва республиканын картазы, Кызыл хоорай дугайында чуруктар, онзагай черлер дугайында янзы-бүрү чуруктар; ЖК-телевизор, флешка.

Методтар болгаш аргалар: беседа, тайылбыр, оюн, мактал, коргузуг, айтырыг-харыы.

Словарлыг ажыл: Оске сооктуг – оске нациялыг; оорлежип – найыралдыг; дажыг-агым; оргу- делгем; авыралдыг-ынак, эргим; хоорексээр- мактап чугаалаар.

Кичээлдин чорудуу

1. Организастьыг кезээ: -Экии, уруглар! Уруглар, төгерик кылдыр турупкаш, бот-боттарывыс - биле мендилежип көрээлиңер! (уруглар долгандыр туруптар)

Алдын хүнүм! Ак-көк дээрим!

Ада-ием! Арыг суум!

Ие-черим, эш-өөрүм, башкыларым!

Амыр-ла, амыр!

Башкы: Уруглар, мени кичээнгейлиг дыңнаңар! Силерге шүлүк номчуп берейн, чунун дугайында-дыр, дыннанаарам, уруглар.

Чуртувустун ады –Тыва,

Шупту бистер тывалар бис.

Оске сооктуг чоннар база
Оорлежип кады турар.
Дажыг хемнер, холдер чурту,
Тайга-танды, даглыг оран.
Оргу шынаа, ховуларлыг,
Онза чараш чурумалдыг.
Ада-огбем ээлеп чораан
Авыралдыг ава Тывам!

*(Башкы шулукту аянынг номчааш, уругларга утказы билдинмес
состернин тайылбыр ажылын чоргузар)*

Башкы: чунун дугайында шулук болду, уруглар? *(уругларнын харыызы)*

Башкы: Шын-дыр, уруглар! Шулукте бистин Тыва чуртувус дугайында
чугаалап турар. Ам Тыва чурттувусту эргий ужуп, аян-чоруувусту
эгелээлиңер! Хуулгаазын ужар-хевиске олурупкаш, демниг ужуп
чоруптаалыңарам, уруглар! *(ойнаар-кыс Чинчи аалдап келир)*

-Экии, уруглар!

-Экии, Чинчи, бис Тывавысты эргий ужуп аян-чорук ужарывыс.

-Мен база Тывавысты коруксеп тур мен, силер-биле кады ужарым.
(ойнаар-кысты эдертип алгаш уруглар-биле ужуп чоруптарлар)

-Ужар-хевизивис бо-дур, уруглар. Ужар-хевизивис оожум, ужарда
(чайганыырда) оваарымчалыг болур бис, уруглар. *(Башкы черде чаткан
хевисче айтыр)*

-Ужар-хевизивиске дискектенип олуруп алгаш, ооргавыс дорт,
холдарывысты кыдыынче хере тудуп алыр бис. Мен ужар-хевисти башкарар
мен, мээн аайым-биле оваарымчалыг чайганыыр силер, уруглар.

-Хевизивиске олурупкаш, хемнер, даглар кырын эргий ужуп, Кызыл
хоорайывысче четкеш кээр бис!

-Уруглар, ам ужар-хевизивистин ужарын оожургадып, холдарывыс
куду бадыргаш, буттарывыс кырынга салып алылынар. Уруглар, куду

корунер даан! Тывавыстын кырында ужуп келдивис, чаражын. Ам Тывавыстын тову Кызыл хоорайга хонуптар бис. *(Башкы аялганы ожурер)*
-Ам шупту аяр ужар хевистен душкеш, чартык ай кылдыр туруптаалыңарам!

2. Кол кезээ:

(Карта-биле ажыл)

Башкы: Бистин торуттунген, оскен черивис – Тыва республика. Тыва республиканы – бичии чуртувус дээр бис. Тывавыста беш хоорай бар. Ол дээрге Тывавыстын тову - Кызыл хоорай, Туран, Чадаана, Ак-Довурак, Шагаан-Арыг. Бо адаанывыс 5 хоорайнын аттарын катап адаптаалыңарам, уруглар. *(Башкы уругларга хоорайларнын аттарын ададыр)*. Кызыл хоорайның чанында, ийи хем бар: Бии-Хем-биле Каа-Хем каттышкаш, чангыс Улуг-Хем (Енисей) болу берген. Улуг-Хемни орустап “Енисей” дээр бис, уруглар. *(Башкы картада хоорайларны, хемнерни айтыр)*

-Ам чараштыр, ооргавыс дорт туткаш олуруптаалыңарам, ынчангаш кичээнгейлиг көрээлиңер! Кызыл хоорайның онзагай черлерин танып чугаалап көрээлиңер, кымнар танып тур бо чүү -дүр, уруглар? *(слайд 1)*.

(уругларнын харыызы)

Башкы: Эр-хейлер! Азия төвүнүң тураскаалы-дыр. Шупту денге чугаалаңар, уруглар, Азия төвүнүң тураскаалы.

-Эр-хейлер, уруглар!

Улуг-Хемнин эриинде тураскаал Азиянын тову бо *(башкы чуруктан коргузер)*.

-Чуу дээр болдувус бо тураскаалды, уруглар? *(уруглар-биле бот-тускайлан ажылды чоргузар)*

Тураскаалды бомбурзек хевирлиг кылдыр кылып каан, долгандыр чылдын 12 эргилдези болур дириг амытаннарны тудуп кылган. Улаштыр көрээлиңер, бо кайда келдивис? *(слайд 2)*

(уругларнын харыызы)

Башкы: Шын-дыр, уруглар. Ам Арат шолунде аян-чоруктап келдивис. “Арат шолунде келдивис” деп чугаалап корунерем, уруглар (*уругларга бот-тускайлан ажылда чоргузар*). Бо чурукта Виктор Шогжалович Көк-оолдун ады-биле адаан Тываның хөгжүм-шии театры бар. “Театр” дээрге чуу чувел, анаа чуу болур, уруглар? (*уругларнын харыызы*). Театр Кызыл хоорайның төп черинде Арат шолунде турар. “Театр” деп адап корээлинерем, уруглар. (*уруглар “театр” деп адаар*) Хөгжүм шии театры-биле чазак бажынын ортузунда сарыг шажыннын барабаны база чараш фонтаннар бар (*слайд 3*).

Башкы: Ам бо чурукта чүнү көргүскен-дир, уруглар? (*слайд 4*) (*уругларнын харыызы*)

Башкы: Эр-хейлер! Чазак бажыны, ында бистин Тывавыстын даргалары ажылдап олулар.

-Ам шупту туруп алгаш карактарывыс дыштандырып алыры-биле карактарывыска мергежилден кылыптаалынар:

- карактарывысты шийиптээлинер, оон дорт коор бис (*2 каттап кылыр*)
- карактарывысты оору коор, оон дорт коор, адаанче коргеш шийиптер бис (*2 каттап кылыр*)

Башкы: Эр-хейлер, уруглар, чараштыр олуруптунарам! Тыва Республиканын төвү Кызыл хоорай дугайында эки билип алдывыс. Кызыл хоорайывыстын дугайында шулук узундузун кичээнгейлиг дыннап корунерем, уруглар.

Кажан-даа бол, каяа-даа бол

Кады чоруур Кызылымны

Чораан черге, чонга

Чоргаарланып хөөрексээр мен.

-Ам мээн соомдан шулукту чугаалап корунерем, уруглар (*башкыны уругларга шулукту чугааладыыр*).

Сула шимчээшкин:

Мага-ботту дыштандырып,

Маннап, халып ойнаалынар.

Холдарывыс часкап-часкап,

Хокпаннадыр шурагылаал *(2 каттап кылыр)*

-Уруглар, стол кырынга “Чурукту шын тургус” деп оюнну ойнаптаалынарам.

(Уруглар 2 ангы столга Азиянын тову, хогжум-шии театрнын чуруун тургузар, башкы чуруктарнын дузазы-биле бот-тускайлан ажылды чоргузар).

3. Кичээлдин быжыглаашкын кезээ.

-Ам оюндан ойнаптаалынарам. Оюннун ады: “Кым мурнай тыварыл?”

1. Чуу деп хоорайда келдивис, уруглар?
2. Тыванын тову чуу деп хоорайыл?
3. Кызыл хоорайнын чанында чуу деп хем барыл?
4. Тыванын хоорайларынын аттарын адаптынарам?

(Башкы уругларнын харызын дыннааш, долу домак-биле уругларга каттаптадыр)

-Эр-хейлер, уруглар! Солун аян-чорукту кылдывыс. Ужар-хевизивиске дискектенгеш, ооргавыс дорт, холдарывыс кыдыынче херипкеш, ужуп чоруптаалынар, уруглар. *(Башкы аялганы салыр)*

-Садигивисте чедип келдивис, уруглар. Кызыл хоорайывыстын дугайын бажыңнарыңарга катаптап ооренир силер, уруглар.

-Мен база дыка Тыва дугайында хой солун чуулдер билип алдым, четтирдим эдертип алганынар дээш. Ужурашкыже байырлыг, уруглар!

-Байырлыг!

Чуртувустун ады –Тыва,
Шупту бистер тывалар бис.
Оске сооктуг чоннар база
Оорлежип кады турар.
Дажыг хемнер, холдер чурту,
Тайга-танды, даглыг оран.
Оргу шынаа, ховуларлыг,
Онза чараш чурумалдыг.
Ада-огбем ээлеп чораан
Авыралдыг ава Тывам!

*(Башкы шулукту аянный номчааш, уругларга утказы билдинмес
состернин тайылбыр ажылын чоргузар)*

Кажан-даа бол, каяа-даа бол
Кады чоруур КЫЗЫЛЫМНЫ
Чораан черге, чонга
Чоргаарланып хөөрөксээр мен.